

Laatokan Valamon historiakuvan muotoutuminen

Kati Parpei, *“The Oldest One in Russia”. The Formation of the Historiographical Image of Valaam Monastery*. Russian History and Culture, vol. 6. Brill. Leiden 2011, 299 s.

Laatokan Valamon luostari on noussut uuteen kukoistukseen neuvostojen jälkeen. Saarelle virtaa pyhiinvaeltajia ja matkailijoita sekä Venäjältä että ulkomailta. Rakennuksia on kunnostettu osin lahjoitusvarojen turvin. Valamossa kiehtovat paitsi sen idyllinen sijainti ja maine hengellisenä keskuksena, myös mielikuvat ”Pohjolan Athokseksi” kutsutun luostarin kunnia-akkaasta menneisyydestä.

Kirjallisuudessa ja matkaoppaissa toistetut kuvaukset Laatokan Valamon varhaisvaiheista ovat värikkäitä ja kiehtovia. Ne ovat kuitenkin pitkälti 1700- ja 1800-lukujen tuotteita. Kuvaukset luostarin varhaisvaiheista sisältävätkin paradoksin. Lähteitä Valamon menneisyydestä ennen 1700-lukua on säilynyt hyvin vähän. Lisäksi ne ovat suhteellisen myöhäistä alkuperää, niukkasanaisia ja keskenään ristiriitaisia. Niinpä jopa luostarin perustamisajankohta on ollut hämärän peitossa. Tutkijoiden arviot perustamisajasta ovat vaihdelleet 1100-luvusta 1300-luvulle riippuen siitä, mitä lähdettä itse kukin on pitänyt luotettavimpana.

Vilkkein keskustelu Valamon perustamisesta oli jo ehtinyt laantua, kun moskovalaisesta arkistosta 1980-luvulla löytyi kokonaan ”uusi” lähde, eli 1500-luvun toiselta puoliskolta peräisin oleva teksti, jota kutsutaan ”*Kertomukseksi Valamon luostarista*” (Сказание о Валаамском монастыре). Se viittaa Valamon perustamiseen 1300- ja 1400-lukujen vaihteessa, eli samoihin aikoihin Konevitsan luostarin kanssa. Tekstin perusteella vaikuttaa myös siltä, että Sergein ja Hermanin asemaa Valamon perustajapyhinä alettiin tietoisesti kehittää ja ylläpitää vasta 1500-luvulla.

Väitöskirjatyössä Valamon perustamiskysymys oli kuitenkin sivujuonne. Varsinainen tutkimuskysymys nousi varhaisten lähteiden ja myöhempien historiakuvausten ristiriidasta. Tunnetun lähdemateriaalin niukkuudesta huolimatta Valamon menneisyydestä alkoi 1800-luvulla ilmestyä mitä värikkäimpiä ja yksityiskohtaisimpia kuvauksia. Ketkä niitä

tuottivat ja miksi? Millaista materiaalia niiden koostamiseen käytettiin? Millainen prosessi tuotti historian paikalle, jonka varhaisvaiheista ei tiedetty juuri mitään?

Menneisyyden esitykset tutkimuskohteina

Niin kutsutun *historiallisen kuvatutkimuksen* näkökulma teki ongelmas- ta – eli vähäisestä lähdemateriaalista – kiinnostavan tapaustutkimuksen lähtökohdan. Tapahtumahistorian sijaan kuvatutkimuksessa tarkastellaan jaettuja mielikuvia, joita menneisyyden esityksillä on luotu ja ylläpidetty.

Mielikuvat eli mentaaliset mallit muodostuvat ihmisen ottaessa vastaan tietoa jostakin tietystä asiasta. Ne syntyvät osin tiedostamattomalla tasolla ja kerran muodostuttuaan eivät helposti muutu. Jaettuja mielikuvia luovat ja ylläpitävät esimerkiksi koululaitos ja media, ja ne ovat usein sidoksissa valtarakenteiden intresseihin. Esimerkiksi koulukirjojen esitykset kansallisista historioista muokkaavat jaettua ”mielikuvastoa” menneestä.

Niinpä Valamon osalta saattoi kysyä, miten ja miksi mielikuvat Valamon luostarin menneisyydestä muotoutuivat sellaisiksi, jollaisina ne tänäkin päivänä esitetään. Mielikuvien pysyvyydestä kertoo se, että samat varhaishistoriaan liittyvät väitteet löytyvät sekä 1800-luvun toisella puoliskolla julkaistuista Valamo-kirjoista että 2000-luvun populaarihistoriallisesta kirjallisuudesta.

Toistuvia teemoja ovat esimerkiksi ajatus Valamosta yhtenä vanhimmista venäläisluostareista, legenda apostoli Andreaksen vierailusta saarella sekä perustajapyhimysten kreikkalainen alkuperä. Kuvauksissa painottuu niin ikään Valamon vaikea asema rajaseutuluostarina. Rajakysymyksiin liittyy suosittu tarina ruotsalaiskuningas Magnus Erikssonin haaksirikkoutumisesta luostarisaa- ren rantaan. Valamon merkitys hengellisenä keskuksena korostuu puolestaan listassa luostarissa kilvoitelleista pyhistä.

Tutkimuksessa näitä toistuvia teemoja seurattiin järjestelmällisesti niiden alkulähteille ja jäljitettiin, koska ja millaisessa viitekehyksessä ne ilmestyivät kuvaan mukaan. Niin ikään siinä selvitettiin, millaisen prosessin myötä ne kehittyivät ja vakiintuivat osaksi Valamon historiallista kuvastoa.

Valamon uusi alku

Valamo oli 1500-luvulla alueellisessa mittakaavassa vakiintunut ja verrattain vakavarainen luostari. Sillä tiedetään olleen hallinnassaan muun muassa toistasataa maatilaa. Rajaseudun levottomuudet ja alueen siirtyminen Ruotsille saivat kuitenkin aikaan luostarin autioitumisen 1600-luvun alussa. Valamo perustettiin uudelleen vasta sata vuotta myöhemmin. Lupa maanviljelykseen ja kalastukseen Valamon saarilla annettiin lisämaata kaivanneille Kirillo-Belozeron munkeille. Käytännössä tsaari Pietari Suuren oikeana kätenä toimineen A. D. Menshikovin suostumus merkitsi kuitenkin luostariasumuksen perustamista.

Ratkaisu oli kiintoisa aikana, jolloin luostarit ja ylipäänsä kirkko olivat ahtaalla; ne pyrittiin saattamaan tiukemmin maallisen vallan valvontaan, ja luostareiden määrää pikemminkin lisättiin kuin vähennettiin. Yhtenä taustatekijänä lienee ollut Valamon sijainti lähellä uutta pääkaupunkia Pietaria. On syytä olettaa, että luostarin elvyttäminen oli osa uudelleen vallatun rajaseudun ”mentaalista linnoittamista” länttä vastaan.

Luostarin alkutaival 1700-luvulla oli yhtä kaikki hidas ja vaivalloinen. Rahaa oli vähän ja vuonna 1754 tulipalo hävitti melkein kaikki rakennukset, jotka Valamoon oli ehditty rakentaa. Myös uudelleen perustamisen lainvoimaisuutta epäiltiin. Valamossa ei voitu vedota edes perustajien asemaan kirkon pyhinä. Sen alkuperäisinä perustajina pidetyistä Sergeistä ja Hermanista ei tiedetty juuri muuta kuin heidän oletetun hautansa sijainti. Perustajapyhien asemaa alettiin toden teolla vahvistaa vasta igumeni Efremiin aikana (1749–1782), kun luostarin olemassaolon taloudelliset edellytykset oli saatu turvattua.

Efremin seuraajan, igumeni Nazarin (1782–1801) aikana Valamon tilanne oli jo vakaampi. Nazari kiinnittikin edeltäjänsä enemmän huomiota sekä Sergein ja Hermanin aseman että Valamon yleisen statuksen kohentamiseen. Otollinen sijainti ja luostarin johtajien hyvät yhteydet valtapiireihin pohjustivat Valamon kehittymistä varakkaaksi ja tunnetuksi luostariksi. Sen asemaa lujitti myös luostarilaitoksen elvyttämiseen liittynyt askeettisen kilvoittelun korostaminen.

Valamon vahvistuminen sai tukea kirkon johtavista piireistä. Nazarin oli nimittänyt tehtävänsä Pietarin ja Novgorodin metropoliitta Gavriil. Tämä oli oppinut ja vaikutusvaltainen luostareiden puolestapuhuja, jonka erityishuomion kohteita olivat Valamo ja Pietarissa sijaitseva Aleksanteri

Nevskin luostari. Gavriil myös käännätti kreikkalaisperäisen *Filokalia* -kokoelman slaaviksi käyttäen apunaan muun muassa Valamon munkkeja. Kokoelman ilmestyminen oli tärkeä käännekohta luostarikulttuurin elpymisessä valistushenkisen vuosisadan jälkeen.

Pidetty ja paljon toistettu ajatus Sergeistä ja Hermanista lähetystyöhön tulleina kreikkalaismunkkeina näyttäisi juontavan juurensa näihin vuosisadan vaihteen kreikkalaisvaikutteisiin. Se nimittäin ilmestyy Valamoa koskeviin teksteihin vasta 1800-luvun alussa. Sen varhaisempia viitteitä perustajien alkuperään ei ole tiedossa.

Aineksia elämäkerroista ja kronikkateksteistä

Kansallisromanttiset aatteet herättivät kiinnostuksen ”kansakuntien historioiden” kirjoittamiseen sekä muualla Euroopassa että Venäjällä 1700-luvun loppupuolelta alkaen. Käsikirjoituksia ja muuta aineistoa alettiin etsiä innokkaasti muun muassa luostareiden ja kirkkojen holveista.

Historiainnostuksen myötä löydetyt tekstit tarjosivat aineksia myös Valamon historian koostamiselle, vaikka tiedot olivat useimmiten hataralla pohjalla. Avraam Rostovilaisen elämäkerran myöhäiset versiot osoittautuivat luostarin kannalta erityisen arvokkaiksi. 1700-luvulla tehtyjen lisäysten voitiin nimittäin tulkita tarkoittavan, että Valamo olisi perustettu jo 900-luvulla. Niinpä se olisi ollut jopa vanhempi kuin Kiovan luolaluostari. Vaikka akateemisissa piireissä ajatus kumottiin verrattain pian, se jäi erottamattomaksi osaksi Valamon menneisyyttä koskevia mielikuvia. 900-luku mainitaan edelleen monissa populaarihistoriallisissa esityksissä yhtenä vaihtoehtona perustamiselle.

Apostoli Andreaksen vierailu mainitaan *Kertomuksessa Valamon luostarista*. Uudelleen se nousee esiin vasta 1800-luvulla, mutta nykylähteiden valossa on mahdotonta sanoa, millainen jatkumo legendalla on. On mahdollista, että se olisi säilynyt jonkinlaisena suullisena perinteenä Laatokan alueella. Se on joka tapauksessa paikallinen interpolaatio eli jatke keskiaikaisille kertomuksille apostolin matkoista Kiovan, Mustanmeren ja myöhemmissä versioissa Novgorodin alueilla. Valamolle ajatus apostolin vierailusta toi lisää prestiisiä sekä 1500- että 1800-luvuilla.

Vuonna 1792 Pyhä Synodi pyysi pappeja ja igumeneja toimittamaan sille kirkkojen ja luostareiden hallussa olevat, kansallisesti merkittävät

historialliset lähteet. Nazari lähetti vastaukseksi 1500-luvun version eräästä 1400-luvun novgorodilaisesta kronikkatekstistä. Se kertoo ruotsalaisen kuninkaan Magnus Erikssonin haaksirikkoutuneen sotaretkellään nimeltä mainitsemattoman luostarin rantaan. Tekstin mukaan kuningas olisi kääntynyt syntejään katuen ortodoksiksi ja kuollut munkkina (Magnus oli historiallinen henkilö ja todella kuoli haaksirikossa vuonna 1377, mutta Laatokan sijaan Norjan rannikolla). Saatekirjeessään igumeni kertoi ”paikallisesta traditiosta”, jonka mukaan luostari olisi ollut Valamo.

”Kuningas Magnuksen testamentti” on aikansa rajaseutukysymyksiin kantaa ottava, propagandistinen teksti, jota kopioitiin ahkerasti tekstikoelmiin aina 1600-luvulle asti. Sen yhteys Valamoon näyttää kuitenkin olevan puhtaasti 1700-luvun lopun tuote. Kyse oli – Avraamin elämäkeran tapaan – toiveajattelusta ja jo olemassa olevan tekstin väljästä tulkinasta. Magnus Erikssonin legenda ja sitä tukemaan valmistettu kuninkaan ”hautakivi” luostarin hautausmaalla asettuivat yhtä kaikki tiiviisti osaksi Valamon populaarihistoriallista kuvaa. Ortodoksisen kirkon moraalista yliotetta korostanut teksti sopi hyvin rajaseutuluostrarin imagoon.

Lisäksi tarina oli dramaattinen ja mieleenpainuva. Se kiinnitti luostarissa kävijöiden huomion ja mainittiin lukuisissa matkakertomuksissa mukaan lukien sellaiset kuvaukset, joissa ei muuten kajottu Valamon historiaan. Kansalliseen historiankirjoitukseen Valamon ja Magnuksen legendan kuvitteellinen yhteys päättyi 1800-luvun alussa, kun historioitsija N. M. Karamzin kirjoitti siitä pääteoksensa alaviitteessä.

Valamon koettelemukset rajaseutuluostrarina korostuivat historiakuvauksissa 1800-luvun loppua kohden. Katoliset ja luterilaiset länsinaapurit alettiin esittää raakoina hyökkääjinä, jotka halusivat levittää omaa uskoaan viattomia säästelemättä. Yhä mustavalkoisemmiksi muuttuvat kuvaukset heijastelivat kansallisaatteiden vahvistumista niin Suomessa kuin Venäjälläkin

Keisarillinen vierailu ja väärennöstapaus

Valamon aseman lujittumisen kannalta erityisen tärkeää aikaa olivat 1800-luvun ensimmäiset vuosikymmenet. Tuolloin luostarin johtajana toimi igumeni Innokentii (1801–1823). Merkittävä käännekohta oli keisari Aleksanteri I:n vierailu Valamossa vuoden 1819 elokuussa. Tuolloin

igumeni pääsi vetoamaan suoraan keisariin Sergein ja Hermanin aseman virallistamiseksi – hanke, joka oli ollut luostarissa vireillä tuloksetta jo pitkään. Loppuvuodesta Valamon perustajat liitettiin vihdoin kansallisten pyhien kalenteriin.

Vierailusta oli myös muita Valamon kehityksen kannalta hyödyllisiä seurauksia. Yksi oli sen korottaminen niin kutsutuksi ensimmäisen asteen luostariksi. Luokkajärjestelmä luotiin 1700-luvulla säätelemään, millä summilla luostareille korvattiin valtiolle siirrettyjä maa-alueita. Myöhemmin se heijasteli ennen muuta luostarin yleistä asemaa ja mainetta.

Innokentiin aikaan osui toinenkin tapaus, jolla oli kauaskantoiset seuraukset Valamon historiakuvan kannalta. Pietarilainen amatöörihistorioitsija ja keräilijä Aleksandr Sulakadzev (1771–1830) kirjoitti vuonna 1818 Valamon historiasta asiantuntevalta vaikuttavan koosteen. Oppineisuus oli kuitenkin vain pintaa. Hän nimittäin viittasi työssään itse keksimiinsä keskiaikaisiin lähteisiin. On syytä huomata, että Sulakadzev oli aito aikansa lapsi: lähteiden väärentäminen kansallisromanttisessa huumassa ei ollut harvinaista Venäjällä sen enempää kuin muualla Euroopassakaan. Hänen motiivinsa jäänevät arvailun varaan.

Kriittisellä silmällä Sulakadzevin työtä tarkastelleet tutkijat paljastivat pian vilpin. Vahinko oli kuitenkin jo tapahtunut ja keksityt tiedot sekoituivat nopeasti muuhun luostarin menneisyyttä koskevaan aineistoon. Ne levisivät populaarihistoriallisiin kuvauksiin ja jopa tietosanakirjoihin sekä Venäjällä että ulkomailla. Niihin viitataan edelleen luostarin ”omana traditiona”.

Sulakadzevin ideoihin kuului Valamossa sijainnut muinainen slaavivaltakunta, jonne apostoli Andreaksen kerrottiin tuoneen kristinuskon siemenen. Sergeille ja Hermanille hahmoteltu kreikkalaistausta sai näin rinnalleen venäläisyyttä korostaneen vaihtoehdon, jossa perustajat – tai toinen heistä – olisivat olleet slaaveja. Tämä tietysti sopi ajan aatevirtauksiin. Molempia versioita toistettiin 1800-luvun historiakuvauksissa.

Suomalaisessa Valamo-traditiossa ajatus perustajien kreikkalaisuudesta on ollut erityisen suosittu. Hermania on lisäksi arveltu ”perimätiedon” valossa karjalaiseksi. Tämä saattaa heijastella Sulakadzevin alulle panemaa ajatusta hänen slaavilaisuudestaan; paikallisuus on nähty eri tavoin näkökulmasta riippuen. Suomalaisen kuva Valamon perustajista kertoo osaltaan Suomen ortodoksisen kirkon paineista tehdä 1900-luvulla pesäeroa venäläisyyteen. Tähän liittyi kreikkalaisuuden ja karjalaisuuden korostaminen.

Julkaisutoiminta vakiinnuttaa kuvan

Valamo nousi todelliseen kukoistukseensa igumeni Damaskinin (1839–1881) aikana. Tuolloin toteutettiin muun muassa mittavia rakennushankkeita. Sekä kilvoittelijoiden että luostarissa vierailevien määrä kasvoi kasvamistaan. 1850-luvulla vakiintunut höyrylaivayhteys Pietariin vakiinnutti Valamon suosituksi pyhiinvaelluskohteeksi, jonka ilmapiirissä ja maisemissa viihtyivät myös taiteilijat ja kirjailijat. Voidaan puhua itseään ruokkineesta suosion kierteestä: kasvava munkki- ja kävijämäärä toi luostarille niin mainetta kuin lahjoituksiakin.

Samaan aikaan tapahtui kehitystä julkaisurintamalla. Kirjoja painettiin 1800-luvun mittaan yhä enemmän, mikä toi ne laajemman lukijakunnan saataville. Valamon-kävijät kirjoittivat ja julkaisivat matkakertomuksiaan, mikä osaltaan lisäsi suuren yleisön kiinnostusta saariluostaria kohtaan. Kun ulkopuolisten kirjoittamien luostarikuvausten määrä kasvoi, Valamossa ymmärrettiin tarve tuottaa myös omaa kirjallista materiaalia. Luostarin oma julkaisutoiminta alkoi vuonna 1863.

Ensin painettiin kokoelma P. I. Balašovin piirroskuvia luostarista. Jo seuraavana vuonna ilmestyi teos *Valamon luostari* (Валаамский монастырь). Kirjan kirjoitti luostareista kiinnostunut pietarilainen sensori N. V. Jelagin, joka päätyi tehtävään oltuaan kirjeenvaihdossa Damaskinin kanssa. *Valamon luostari* kertoo sangen värikkäästi Valamon maantieteestä, historiasta ja luostarielämästä. Mukana on myös hengellisiä tekstejä. Historiaosassa Sulakadzevin kehittämät ovat näkyvällä sijalla, mikä edisti niiden vakiintumista osaksi Valamon varhais historian kuvastoa.

On mielenkiintoista, että igumeni Damaskinia oli informoitu Sulakadzevin väärennöksistä jo vuonna 1850, mutta syystä tai toisesta hän salli niihin pohjautuvien tietojen julkaisemisen näinkin keskeisessä teoksessa. On epätodennäköistä, että igumeni ei olisi lukenut käsikirjoitusta ennen sen painattamista. Uskottavampi selitys on, että hän teki myönnytyksen Valamon historiaa koskevan materiaalin luonteelle. Koska niin sanottua faktatietoa oli vähän, oli tyydyttävä siihen, mitä saatiin haalittua kokoon. Igumeni oli muiden tehtäviensä ohella pyrkinyt etsimään tietoa Sergein ja Hermanin elämästä ja luostarin varhaisvaiheista muun muassa lähettämällä tiedusteluja luostareille ja muille laitoksille. Työ ei kuitenkaan ollut tuottanut tulosta, eikä käytettävissä olleen lähdemateriaalin määrä ollut kasvanut.

Valamon luostari lukuisine uusintapainoksineen pysyi erityisen suosittuna luostarivieraiden ja muiden Valamosta kiinnostuneiden keskuudessa. Kiintoisaa kuitenkin on, että vuonna 1871 luostari julkaisi toisen teoksen, *Valamolainen esitys Valamon luostarista. Historiallinen näkökulma* (Валаамское слово о Валаамском монастыре. Исторический очерк). Igumeni Damaskinin siunauksella julkaistussa, historianäkemykseltään verrattain lakonisessa kirjassa ei Sulakadzevin keksintöjä mainita, vaikka kirjoittaja – valamolainen munkki – käyttikin Jelaginin teosta yhtenä lähdeoteksistaan.

Näitä erilaisia historiaversioita esittäviä teoksia myytiin rinnakkain luostarin kirjakaupassa. Näyttääkin siltä, että luostari halusi tarjota jokaiselle jotakin: kiehtovia ja värikkäitä tarinoita niille pyhiinvaeltajille ja matkailijoille, jotka niitä halusivat lukea, ja toisaalta kriittisempiä esityksiä historiaan vakavammin suhtautuville.

Valamon pyhät kilvoittelijat

Valamon ”pyhimyspantheon”, eli lista luostarissa kilvoitelleista pyhistä, kasvoi niin ikään 1800-luvulla. Pyhien Savvati Solovetskilaisen ja Aleksanteri Syväriläisen osalta Valamon-aika mainitaan jo heidän 1500-luvulta säilyneissä elämäkerroissaan. Sen sijaan Arseni Konevitsalaisen osalta Valamossa kilvoittelu ilmestyy kuvaan vasta 1800-luvun alussa (Arsenin ja Sergei Valamolaisen läheiset välit mainitaan *Kertomuksessa Valamon luostarista*, mutta siinäkään ei sanota suoraan hänen koskaan asuneen Valamossa). Samoihin aikoihin listaan lisättiin Avraam Rostovilainen, jonka oletettu kilvoittelu Laatokan saarella liittyi ajatukseen Valamosta jopa koko Venäjän vanhimpana luostarina.

Mitä tulee pienempien luostareiden perustajapyhiin, säilyneiden lähteiden valossa on useimmiten mahdotonta sanoa juuri mitään heidän elämänvaiheistaan, puhumattakaan yhteyksistä Valamoon. Toisinaan kahden pyhän elämät ja identiteetit sekoittuvat eri esityksissä. Esimerkkeinä näistä historian tutkijalle hämäräksi jäävistä pyhistä mainittakoon Kornili Paleostrovilainen, Adrian Ondrusovalainen ja Afanasi Sântämäläinen. 1800-luvun toisen puoliskon julkaisuista löytyvät tiedot ovat monessa tapauksessa jäljitettävissä vuonna 1856 ilmestyneeseen, I. Tšistovitšin kirjoittamaan *Ortodoksisen kirkon historiaan* (История православной церкви). Siihen jäljet usein päättyvätkin puutteellisten lähdetietojen vuoksi.

Suuri osa huterin tai olemattomin historiallisin perustein Valamoon liitetyistä pyhistä oli Aunuksen alueen luostarinperustajia. Tämä heijastelee Valamon intressejä alueella. Igumeni Innokentii näyttää urakoineen Ondrusovin ja Säntämälän luostariyhteisöjen uudelleen perustamisen eteen. Myöhemmin Damaskinin aikaan Valamon siteitä Aunuksen alueelle lujitettiin edelleen. Luostari edisti ajatusta Karjalan pyhien verkostosta myös maalauttamalla aiheesta ikonin.

Tabula rasa – haasteesta mahdollisuudeksi

Valamon luostarin varhaiseen historiaan liittyviä, edelleen toistettavia käsitteitä voidaan siis pitkälti pitää 1700- ja 1800-luvun tuotteina. Valamolle todella *kirjoitettiin historia*. Tuon historian voi kuitenkin sanoa kertovan enemmän syntyajankohtansa aatteista, arvoista ja tapahtumista kuin itse luostarin varhaisvaiheista. Historialla on aina inhimilliset kertojansa, jotka kuvaavat menneisyyttä oman aikansa lähtökohdista käsin.

Valamon historiallisen kuvan syntyprosessin takaa löytyykin monitahoinen vyyhti konkreettisia ja ideologisia yhteyksiä, aatevirtauksia ja päivänpolitiikkaa. Kuvan hahmottuminen kulki yhtä jalkaa luostarin statuksen paranemisen kanssa. Molemmat vahvistivat toisiaan: nouseva luostari tarvitsi vaikuttavan menneisyyden, jonka kuvaukset vakiintuessaan lisäsivät Valamon vetovoimaa.

Taustalla vaikuttivat luostarilaitoksen elpyminen sekä Valamon hyvät suhteet hengellisiin ja maallisiin vallanpitäjiin. Luostarin sijainti loi sille potentiaalin, jota haluttiin kehittää. Vahvana pohjavirtauksena Valamon historiallis-hagiografisen menneisyyskuvaston kehityksessä näkyvät kansallisromanttiset ideat ja kansallisen historiankirjoituksen alkuvaiheet.

Voidaan myös todeta, että Valamo muutti ongelman mahdollisuudeksi. Tietojen vähäisyys tarjosi kankaan, johon voitiin luonnostella kiehtovia kuvia Valamon varhaishistoriasta monenlaista materiaalia hyödyntäen. Esimerkiksi ajatus Valamosta Venäjän vanhimpana luostarina lisäsi sen vetovoimaa ihmisten mielissä, vaikka tutkijat julistivatkin sen epäuskottavaksi. Luovan suhtautumisen historiankirjoitukseen on mahdollistanut osaltaan kristillinen traditio. Ovathan esimerkiksi pyhien ihmeteot uskon, eivät fiktatiedon asia. Valamon historiakuva on ollut myös joustava ja sallinut erilaiset variaatiot. Hyvä esimerkki ovat spekulatiot perustajien alkuperästä.

Tieteellisyyteen pyrkivien ja populaarien historiakuvausten välinen raja oli 1800-luvulla häilyvä. Valamon historiaa kirjoittivat niin amatöörit kuin akateemiset tahotkin. Molemmat vaikuttivat mielikuvien syntyyn ja vakiintumiseen sellaisiksi, millaisina niitä tänäkin päivänä toistetaan. Ajatus Valamosta yhtenä vanhimmista venäläisluostareista on yhä voimissaan, samoin kuin legenda apostoli Andreaksen vierailusta sekä ideat perustajien alkuperästä. Yhtä lailla kerrataan Magnus Erikssonin tarinaa, Valamon vaikeuksia rajaseutuluostarina ja luostariin liitettyjen pyhien vaikuttavaa listaa. Kuvaavaa on, että vuonna 1864 julkaistusta *Valamon luostari* -teoksesta on otettu 2000-luvulla jo ainakin kaksi uusintapainosta.

Luostari ja ortodoksinen perintö ovat toki muutakin kuin valtakysymyksiä ja politiikkaa. Onkin hyvä muistaa, ettei tämäntyppinen tutkimus missään tapauksessa sulje pois hengellistä ulottuvuutta tai vähättele luostarin arvoa. Voidaan ajatella, että kun luostarin kuvaa kuorii tarpeeksi, jäljelle jää jonkinlainen kova ydin. Se erottuu sitä selvemmin, kun inhimillinen pintakuoha ja eri aikojen kerrostumat selvitetään pois.

On myös kiinnostavaa, miten tiiviisti Valamon historiankirjoitus näyttää liittyneen aikansa aatemaailmaan ja yleiseurooppalaisiin virtauksiin. Vaikka Valamo on luostarisaari, se ei suinkaan ole ollut maailmasta irti oleva saareke – ainakaan kaikilta osin.

Kati Parppe